

RİTA ENDER • İsmiyle Yaşamak

RITA ENDER 1984'te İstanbul'da doğdu. 2003 yılında İstanbul Özel Saint Joseph Fransız Lisesi'nden, 2008 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Ocak 2010'da avukathğa başladı. Galatasaray Üniversitesi ve Panthéon-Assas Üniversitesi'nde (Paris II) yüksek lisans yaptı ve azınlık hakları üzerine çalıştı. 2001 yılından beri çeşitli gazete ve dergilerde yazıyor ve *Güncel Hukuk* dergisi için söyleşiler yapıyor. İletişim'den çıkan kitapları: *Kolay Gelsin* (2015), *İsmiyle Yaşamak* (2016).

İletişim Yayınları 2357 • Bugünün Kitapları 207

ISBN-13: 978-975-05-2018-1

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

KAPAK Deniz Karagül

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Melis Oflas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RİTA ENDER

İsmiyle Yaşamak

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
İSMİNİZ...?	13
ÖNSÖZ.....	23

A

ALBERT GERŞON

<i>“Anlaşma yapıyoruz ve o anda çocuğa ismi konuyor”</i>	26
--	----

ARARAT ŞEKERYAN

<i>“Ararat, sahiden her yerdeymiş”</i>	32
--	----

ARİ ÇOKONA

<i>“Çok baskı gördükleri zamanlarda bile isimlerinde ısrar etmişler”</i>	38
--	----

ARON LEVİ

<i>“Yine de insan doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı memleketi arar”</i>	44
---	----

ARUS YUMUL

<i>“İsim denen şey, aslında sembolik bir akit”</i>	52
--	----

A**AVİ MEDİNA**

*“Bugün çello çalmak isteyen birini,
Yahudi olduğu için kemana yönlendirmezler”* 60

B**BENYAMİN POLUMAN**

“Bizimkiler Sefaradlaşıyorlar” 66

D**DANİEL MAZLİAH ÇİPRUT**

“Onun ismini ‘Pati’ koydum” 74

DESPİNA EFTİMİADU

“Her ölünün üzerine şarap dökülür” 80

DORET HABİB

*“Özgünlüğünü bulduğunda
isminle bütünleşiyorsun”* 86

E**ELENA KOVAÇI UYGAN**

“Sen var konuşmak Türkçe?” 92

ELİZA PİNHAS

*“Türkçeyi iyi konuşmak için
kendimi kasmıyorum”* 98

EMANUEL MANUKYAN

*“Ölüm ilanlarındaki isimleri
iki-üç kez kontrol ederiz”* 104

ESTER ASA

“Yahudi olduğunu sakın kimseye söyleme!” 110

F**FOTİ BENLİSOY**

“İnadına Rumca konuşurduk” 116

G**GEO NEDYALKOF**

“Ben de biraz eğleneyim” 122

GİLA BENMAYOR

“Bürokrasi bana ‘Suzan’ diyor” 128

H**HERA BÜYÜKTAŞÇIYAN**

*“Kaybolmasını istemediğin değerleri
isimle ölümsüzleştiriyorsun”* 134

İ**İOANNA KUÇURADI**

“İsmimiz, kimlikler yumağının adıdır” 140

İRVİN MANDEL

*“Yahudi tüccar çizmek için
masaya oturmuyorum”* 146

J**JUDİT DE TARANTO DEVENTURERO**

“‘A’ harfiyle başlaması iyiymiş” 152

K**KAROLY ALIOTTI**

“Tesadüfün bu kadarı...” 158

L**LİANA KAMAR**

“Ermeniyim, size garip gelebilir” 162

LİZİ BEHMOARAS

“Zor bir isim, bir yüküdür” 168

LUİZ BAKAR

“Ay avukat hanım, bu ‘e’ mi ‘a’ mı?” 174

LYDİA FRANCO ALBUKREK

“Bütün çocukluğum burada kaldı” 180

M**MARİA RİTA EPİK**

“Maria Rita çok uzun, ikisinden birini seç” 186

MİHAİL PAŞA

*“Çocuklarınıza çoğulla konuşmayı öğretin’
derdi...”* 192

MİLKO PEÇATİKOV

“Şimdi buna kızmak mı lazım, gülmek mi?” 196

N**NADYA UYGUN**

Cengâver ve korkusuz ve Ermeni olmak 202

N

NAZARET ÖZSAHAKYAN

“İmanın çocukları, şapeli ayine hazırlıyor” 208

NİNO VARON

“Şarkılar anımsatıcıdır” 214

NİNVE ÖZGÜN

*“Süryanice isimleri kimliklere yazdırmak
problemdi”* 220

O

OHANNİK AKOPCAN

“Dünyadaki tek ‘Ohannik’” 224

P

PAULUS BARTUMA

“Türkçede ‘Bartuma’nın bir manası yokmuş...” 228

R

RAFAEL DEMİRCAN

*“Takımda her samimi olduğum insana,
hemen Ermeni olduğumu söyledim”* 232

REZAL KOÇ

“İsmi saklayamazsın ki...” 236

S

SAMİ KOHEN

“Türk basınında Kohen olmak” 240

SEVAN DEĞİRMENCİYAN

“Sana bir kod veriyorlar” 246

Ş

ŞABO BOYACI

“Gâvur değiliz ki, biz inanıyoruz” 254

T

TEODORA HACUDİ

“Gelmedik, çünkü hep buradaydık” 260

Y

YANİ DEMİRCİOĞLU

“Bugün bile lüks, önemli olan gelecek” 266

YETVART YILMAZ

“Soyadımı isimmiş gibi kullanıyorum” 272

Y**YORGO İSTEFANOPULOS*****“Vatanımızda tanınmak istiyoruz”***278**YUDİT NAMER*****“Ben size kiminle yattığımızı soruyor muyum?”***284**Z****ZAKARYA MİLDANOĞLU*****“Geride kalan isimler”***288**SONSÖZ**.....295

TEŞEKKÜR

– Rita.

– “Rita mı!?”, “Kodlar mısınız?”, “Aa Rita ne demek?”, “İsminiz neden böyle?”, “Anan neden böyle bir isim vermiş ki sana?”, “Ha bildiğimiz papatya yani”, “Yahudi ne?”, “Bu sizin gerçek isminiz mi?”, “Bir anlamı var mı?”, “Helen misiniz?”, “Bu İsrail var ya!!!”, “Yanlış anlamazsanız, etnik kimliğinizi sorabilir miyim?”, “Türkçe biliyor musun?”, “Türkçeniz ne kadar düzgün”, “Bayan Rita”, “Nerelisiniz?”, “Memleket nere yani?”, “Çok oldu mu geleli?”, “Baba mı Müslüman?”, “E peki, soyadınız neden Türkçe?”...

“Hımmm ama Rita güzel isimmiş.”

Papatyalara karşı “hoşgörülü” ve kadınların birer çiçek olduğuna inanan bir diyarda yaşadığımız için belki; “Margarita”dan “Rita”nın çıkıyor olması kimseyi pek rahatsız etmiyor. Çoğu zaman gülümsetiyor da. Fakat Yahudi olduğum için ismimin Rita olduğunu duymak aynı etkiyi yaratmıyor. Açıkçası, ben de bunu söylediğim zaman, bir müjde veriyormuşum gibi hissetmiyorum kendimi. Halbuki bana göre Yahudi doğmak, bir madalya gibi gururla taşınacak bir durum değil. Tıpkı utanacak, saklanacak bir sır olmadığı gibi. O benim doğal halim. Kıvrırcık saçım. Ailem, arkadaşlarım. Kimi “e”leri uzatarak konuştuğum

Türkçem, konuşamayıp biraz anladığım İspanyolcam. Evim, Şabatlarım. Cemaat üyeliğim. Kavgalarım, yazılarım, şüphelerim. Çocukluğum, gençliğim; gelmişim geçmişim ve sanırım geleceğim. Yani benim özelim. Mahremim.

Aynı böyle; bunun kadar bundan çok mahrem olan dünyalarını açarak benimle bu söyleşileri yapan; Albert Gerşon, Ararat Şekeryan, Ari Çokona, Aron Levi, Arus Yumul, Avi Medina, Benyamin Poluman, Daniel Mazliah Çiprut, Despina Eftimiadu, Doret Habib, Elena Kovaçi Uygan, Eliza Pinhas, Emanuel Manukyan, Ester Asa, Foti Benlisoy, Geo Nedyalkof, Gila Benmayor, Hera Büyüктаşçıyan, İoanna Kuçuradi, İrvin Mandel, Judit De Taranto Deventurero, Károly Aliotti, Liana Kamar, Liz Behmoaras, Luiz Bakar, Lydia Franco Albukrek, Maria Rita Epik, Mihail Paşa, Milko Peçatikov, Nadya Uygun, Nazaret Özsaahakyan, Nino Varon, Ninve Özgün, Ohannik Akopcan, Paulus Bartuma, Rafael Demircan, Rezal Koç, Sami Kohen, Sevan Değirmenciyen, Şabo Boyacı, Teodora Hacudi, Yani Demircioğlu, Yetvart Yılmaz, Yorgo İstefanopulos, Yudit Namer, Zakarya Mildanoğlu'na çok teşekkür ederim.

Bu söyleşileri yayımlayan Agos'a ve kitaplaştıran İletişim Yayınları'na, bu süreçte yine beraber çalışma şansına sahip olduğum Berge Arabian'a ve Tanıl Bora'ya teşekkür ederim.

Bu kitap yayına hazırlanırken kaybettiğimiz Milko Peçatikov'u sevgiyle anar, huzur içinde uyumasını dilerim.

Ve de bu kitabı, ismini taşıdığım ama yüzünü hiç görmediğim babaannem Rebeka'ya ithaf ederim.

RITA ENDER
Moda, Mart 2016

İSMİNİZ...?¹

Yalçın Küçük'ün *onomastik* teftişlerini işitmiş olabilirsiniz. Onomastik, *isimbilimi* demek; dilbiliminin özel isimlere eğilen dalı (*onoma*, eski Yunanca, “adla ilgili”). Küçük isimlere ve daha çok soyisimlerine bakarak, insanların kökenlerini çıkarıyor ve bu köken teşhisine dayanarak “analizler” yapıyor. Kendi ifadesiyle “DNA testi” gibi görüyor onomastiği. Püf noktası şu ki, genellikle bir “İbranîlik” keşfetmek üzere yapıyor bu çıkarsamalarını ve o noktadan sonra söz konusu kişinin aklını, fikrini Yahudilikle ünsiyetine dayandırarak çözümlenmeye koyuluyor. Tipik bir antisemitizm ve komplo zihniyeti belirtisi. Antisemitizm, her meseleyi, her belâyı “Yahudi komposuyla” açıklar ve komplo zihniyetinin en gelişkin evrensel kalıbıdır.

Oysa böyle komplocu ve etnosantrik olmayan bir “isimler sosyolojisinin” neşeli olacağı kesin.

“Tuhaf isim-soyad” koleksiyonu yapan tanıdıklarım var. Sağdan soldan işittikleri, ilan tabelalarında, apartman girişlerindeki zillerin üstünde falan gözlerine ilişen acayip isimleri defterlerine kaydederler; hatta tatmin olmadıklarında, yeniliğe ihtiyaç duyduklarında oturup mahsus rehber karıştırdıkları bi-

1 14 Mart 1999'da *Radikal İki*'de yayımlanan “İsminiz ve global eğilimler” başlıklı yazının değiştirilip geliştirilmiş biçimidir.

le olur. Benim de çok düzenli olmasa da bu çeşit notlar almışlığım vardır. Lâkin şimdi notlarıma ve hafızama müracaat edip tuhaf isimler dökmeyeceğim ortaya... Küçük yaşlardan itibaren pek çok umumi yerde “Kemal”, “Taner”, “Tanır” olarak hitap edilmeye ve telefonda Trabzon-Adana-Niğde-Isparta-Lüleburgaz diye isim kodlamaya alışmış birisi olarak en azından benim bu konuda konuşmam yakışık almaz.

Globalleşme, laikleşme, çeşitlenme

Sadece “tuhaf” isimlerle ilgili değil, isim koyma alışkanlıklarıyla, isim istatistikleriyle ilgili çalışmalar birçok yerde yapıyor; bunlara dayanarak toplumlar hakkında mütevazı karakter tahlilleri atılıyor. Abartmamak, müptezelleşmemek kaydıyla, eğlenceli iş. *Frankfurter Allgemeine* gazetesinin muhabirlerinin 22 ülkeden aktardığı isim incelemeleri, isimlerle ilgili global eğilimler hakkında aslında tahmin edebileceğimiz ipuçları veriyor.² Özeti şu: Aşağı yukarı 100 yıllık bir süreç içinde barksak bütün dünyada isimler çeşitleniyor, laikleşiyor, yabancı (büyük çoğunlukla Batılı) isimler her yere nüfuz ediyor. Daha düşük bir oranda da olsa, isimler iki cinsiyetli hale geliyor.

İsimlerin çeşitlenmesi, en bariz eğilim. Almanya’da son 100 yıl içinde, erkek çocuklara en çok takılan beş isim toplamın yüzde 70’ini oluştururken, bugünün en popüler beş ismi ancak yüzde 28’lik bir orana erişebiliyor. 15. yüzyılda örneğin Köln şehrinde erkeklerin üçte biri Johann, yedide biri Heinrich, on iki de biri Wilhelm’miş (Bugün Johann Almanya’da sık kullanılan isimler klasmanında 27. sıraya düşmüş bulunuyor). Erkeklerin yüzde 85’inin isim sorunu on çeşitle halloluyormuş!

Çeşitlenmeyi sağlayan araçlardan biri, kuşkusuz, “tuhaf” ve “uydurma” isimlere açıklık. Bu konuda, ilginçtir, “muhafazakâr” belenmiş İngilizlerin müstesna bir yeri var. İsim araştırmacıları “*Time of*”, “*That’s it, who’d have thought it*” gibi isimler kaydediyorlar. Zamanımızda pek kalmasa bile, yüz-

2 *Die Welt der Vornamen*, Europäische Verlagsanstalt, Hamburg 1998. Metinde aktaracağım verilen hep bu kitaptan.

yıl dönümünde yaygın olan, soyluluk ve eskilik merakıyla 25-30 tane ad takma ve bu arada “tarih-öncesi” adlara yer verme özentisi de cabası. İsim seçmekten en sakınmasız olanlar galiba Brezilyalılar: 90’larda bir garson çocuğuna Bill Clinton adını takmış. Pradamor Marisa Marise (Mario ile Maria Sa’nın aşkının meyvesi) gibi isimlendirmelere de hayret edilmiyor. Brezilya’da isim çeşitliliği, sadece tuhaflığa açıklıktan değil, Hristiyanlık misyonerliğinden Portekiz egemenliğine, Fransız ve İtalyan göçmenlerden yerli varlığına uzana tarih-coğrafya, göç ve fetih/işgal birikiminin yansımından kaynaklanıyor.

İsimler her yerde o kadar çeşitlenmiyor. Fransa’da nüfusun yarısı toplam üç düzine isimle idare ediyor. En yaygın on isim, nüfusun beşte birini kapsıyor. Bazı isim araştırmacıları, dışı isim çeşidinin ve değişiminin daha fazla olmasını, dosdoğru kadınların “modaya düşkünlüğüyle” açıklıyorlar. İsveç’te nüfusun yarısı 80 isimle idare ederken, öbür yarısına, bir kısmını sadece bir veya iki kişinin taşıdığı 150 bine yakın isim dağılmış. Polonya’da da 40 milyon insan 5 bin çeşit isimle idare ediyor. Yunanistan’la ilgili bir rakam yok ama Kosta adında bir ferdi bulunmayan aileye rastlanamayacağı söyleniyor. Ölen her aile büyüğünün adının, Türkiye gibi, yeni doğanlardan birine nakledilmesi geleneği, çeşitlenmeyi önlemiş.

İsim araştırmacıları, çeşitlilik ve yaratıcılıkta birinciliği Afrikalılara veriyorlar: Afrika ülkelerinde tabiat, hatıralar ve hayaller, neredeyse sınırsız bir isim havuzunu beslemiş, hâlâ da besliyor.

İsim çeşitlenmesi, laikleşme eğilimiyle doğrudan bağlantılı. Almanya’da 1890-1994 döneminde dini isimler yüzde 69’dan yüzde 28’e düşmüş. İsveç’te yüzyıl dönümündeki milli din politikası (Protestanlaştırma) doğrultusunda 150 isim yasaklanmış, 28 isim “modernleştirilmiş”, 177 yeni isim “tavsiye edilmiş”. Katolik dünyasının, isimlerin laikleşmesine ve dolayısıyla çeşitlenmesine güçlü bir direnç sergilediği görülüyor. Polonya’da bu durum çok belirgin: 1.5 milyon kadın Anna, 800 bin kadın Maria, 800 bin erkek Jan adını taşıyor. Fransa’da da liderlik hâlâ dini isimlerde: Michel (680 bin kişi), Jean (594 bin),

Pierre (545 bin), kadınlarda Marie (374 bin), Monique (369 bin), Isabelle (363 bin) vb... İspanya'da Maria'nın (Meryem) yanı sıra yerel azizelerin kadın adlarındaki ağırlığı sürüyor: Katalonya'da Montserrat, Extremadura'da Guadalupe, Madrid civarında Paloma ve Almudena "kaçınılmaz" isimler. Lakin bazı bölgelerde aziz ve azize adlarından ahaliye gına gelmiş ve belediyeler yerel aziz/azize isimlerinin şanını sürdürüebilmek için, çocuklarına bu adları takan ailelere para ödülü veriyor! Mesela Kuzey'de Valdes beldesinde Timoteo adına, Murcia yakınlarındaki Beniel beldesinde Bartolome adına resmen ödül var.

Daha yeni bir eğilim olarak devreye giren çift-cinsiyetlileşme, ABD'de çok belirgin: Shawn, Robin, Chris, Lee gibi ananevi erkek isimleri kızlara da rahatça takılıyor; oğullarına Carol, Evelyn, Jocelyn gibi kız isimleri takanlar da çoğalıyor. Ne var ki birçok ülkede erkek veya kadın ismi olarak belenmiş isimlerin öteki cinse takılmasına mahkemelerin izin vermediği vakalara rastlanıyor. 1989'da Almanya'da bir mahkeme bir oğlana "dişi" Eike adının takılmasına, ancak "erkek" bir ikinci adın eşlik etmesi koşuluyla izin vermiş.

Yerli-yabancı

"Yabancı" isimlerin ithali, yüz yıldır süren ve gittikçe hızlanan bir başka global eğilim. Bu eğilim önce soylu sınıfın bir züppeliği olarak başlamış aslında ve zaman içinde "yabancı" isimler soylulardan burjuvalara, onlardan da halk sınıflarına ve giderek köylülere kadar yayılmış. "Yabancı isimler" yerine aslına bakılırsa "Batılı isimler" demek lazım. Sinema-televizyon-müzik-spor yıldızları, popüler kültür kahramanları vasıtasıyla dünyanın her köşesine nüfus eden isimler şöyle: Robin, Kevin, Oliver, Denis, Julia, Mike, vb... Polonya'da geleneksel ve tabii Hıristiyani adlara, giderek artan sayıda Batılı moda ad, bir Lehçeleştirme operasyonundan geçerek katılıyor: Mesela çok sevilen Jessica, Dzesika oluyor. "Hillary" de çok sevilmiş, fakat Lehçede bu ismin tartışma götürmez derecede eril bir tınısı olduğu için, tereddüt hasıl olmuş. Ama bu eğilim her yer-

de aynı şiddette geçerli değil. Mesela Japonya’da bu eğilimin etkisi görülüyor. Hindistan’da yerli isimler dışına çok ender çıkılıyor. Yine de şehirlerde, geleneksel isimleri Batı usulü kısaltma eğilimi yaygınlaşıyor: Umadevi “Uma” oluyor, Ravindra “Ravi”, Prianka “Pria”... Buna karşılık Çin’in global piyasayla teması yoğunlaşan şehirlerinde insanlar, hiç “utanıp sıkılmadan” bir İngilizce ek-isim takınıveriyorlar: Harry Li Peng, Peter Ma Xiang...

İsimlerin yerliliği-yabancılığı, siyahlar söz konusu olduğunda çoğu yerde karışıyor. Örneğin Güney Afrika’da on yıllardır hemen her siyahın bir yerli adı, bir de Batılı adı var (Nelson Rolihlahla Mandela gibi). ABD’deki siyahlarda bu eğilimin epeydir yaygınlaştığı biliniyor.

Modalar, slogan-isimler

Dönemler ve modalar, her yerde çok tesirli. Almanya’da 19. yüzyıl sonu, 1. Dünya arifesinin emperyalist-milliyetçi atmosferinde Dil Derneği’nin Almancalaştırma Dizisi’nden çıkan İsimler Kılavuzu, cesaret, kahramanlık, savaş, zafer çağrıştıran Cermen isimleriyle doluymuş: Siegfried, Wilfried, Hedwig, Sieglinde. İskandinav ülkelerinde 19. yüzyıl sonunda milli kimliklerin inşa edildiği “Nordik Rönesans” sırasında Sven, Björg, Torsten, Ingemar gibi, birkaç yüzyıldır unutulup yerini dini isimlere terk eden “yerli” isimler canlanmış. Bugün ise İskandinav dünyası, yalıtık İzlanda hariç, “öz” İskandinav isimlerinin en hızlı gerilediği coğrafyalardan/kültürlerden biri.

Toplumsal devrimler de milli uyanış dönemleri gibi güçlü modalar yaratıyor. Rusya’da devrim sonrasında Lenin’in adı Vladimir, “Ekim” anlamındaki Otjaber’den Oktjaberina, 1930’lu yıllarda da Stalin’in kızının adı Svetlana revaçta olmuş. Bunun yanında bir yapay isimler furyası yaşanmış: Vladimir İlyiç Lenin’in hecelerinden karılan Vil, Vilen, Vladlen; Marx-Lenin’den karılan Marlen; kız ismi olarak Lenina, Marxina, Stalina veya tersinden Lenin: Ninel. Veya “Doç truda i nauki”nin (Emek ve bilimin kızı) kısaltması Dotina. Başkur-

distan'ın önemli şehri Ufa'da bir adamcağızın hâlâ “Leundes” adından kurtulmak için uğraştığı anlatılıyor. Bu da Rusça “Lenin öldü ama davası yaşıyor” kelimelerinin ilk hecelerinden karılmış bir isimmiş! (Şimdi Rusya'da hem Batılı isimler hem de Boris, Gleb gibi kadim Rus isimleri revaç buluyor.) Çin'de de Guoqing (anavatamı kutlamak), Jian Guo (Milli Gün), Wei Guo (anavatamı korumak), Mia Ze (Ze'nin-Mao Zedong'u ek-sikliğini çekiyorum) gibi slogan-isimler, 80'lere gelinceye dek hayli yaygınmiş.

Tarihsel dönemlere, dönemeçlere daha az bağlı modalar da var tabii. Örneğin İtalya'da ‘geçmeyen’ bir Roma modasından söz ediliyor; Roma'da doğan çocuklara Kutsal Roma İmparatorluğu esinli isimler takmak her daim moda: Adriana/Adriano, Imperia, Augusta/Augusto, Cesare/Cesarina, Titus, Romana, Remula, Fortuna. İngiltere'de ise, edebiyatın her zaman canlı bir ilham kaynağı teşkil ettiği söyleniyor.

İsim koyma özgürlüğü

Bir başka global eğilim olarak isim koyma özgürlüğünün genişlemesinden bahsetmek gerek. Polonya'da 70'li yıllara kadar, hükümetin 450 isimlik bir “tavsiye listesi” varmış, artık böyle şeylere itibar edilmiyor. İspanya'da Franco döneminde Katalan, Bask, Galiçya adları yasakmış, örneğin ünlü Katalan çellocu Pau Casals'ın adı “Pablo” diye yazılıp söylenmek zorundaymış. Şimdi serbestlik var ve Katalanlar öç alıyor: Barcelonalı tenor Carreras'ın Jose olan adını “Josep”e, tenisçi Carlos Moya'nın “Carles”e çevirip yerleştiriyorlar. Fransa'da 8 Ocak 1993'te çıkan bir yasaya göre nüfus memuru, çocuğu gülünç düşürecek açıkça hakaretamiz kelimeler dışında her ismi tescil etmek zorunda. Yıllarca çocuklarına Gardon, Katell, Gwenn, Adrabovan gibi ayrı Fransız yerel/kavmi isim takmaları engellenen Bretonyalılar mesela, artık serbestler. Amerika'da rakam vermek hariç her türlü isim serbest, bir harf bile... Tabii dünyanın her yerinde isim takma konusunda “yaratıcı” vatandaşların devletle itiştiği oluyor. Japonya'da 1994'te çocuğuna “kimsenin unutmama-

yacağı bir isim” olduğunu düşündüğü “Akuma” (Şeytan) adını takmak isteyen bir baba, mahkeme engeliyle karşılaşmış. Danimarka’da oğluna bildik “Christopher” yerine son heceyi ikileyip “Christopherpher” adını takmaya heveslenen bir ebeveyn bu izni koparana kadar 9 yıl boyunca çocukçağının adı “İsimsiz” diye kaydedilmiş. Fransa’da bir aile, annenin 33 yaşında doğurması, çocuğun 3.33 kilo doğması, kafa ve göğüs çevresinin 33 santim olması, doğduğu Gironde vilayetinin 33 plaka numarasını taşıması gibi güçlü karinerlerden hareketle kızlarına 3 kere Marie, yani “Marie Marie Marie” adını takmak isteyen de mahkemeye gitmek zorunda kalmışlar. Hâkim kıza bundan bir zarar gelmeyeceğine hükmederek izin vermiş.

Türkiye...

İsim koyma özgürlüğü, sözü Türkiye’ye getirmek için en uygun kapı...

Silvanlı Azizoglu ailesi, sürgünde Babaeski’de doğan bir oğullarına *İskân* adını koymuştu – yurdundan koparılıp atıldıkları “zorunlu iskânın” acı hatırasını böyle yaşattılar. Kürtler, yakın zamanlara kadar çocuklarına Kürtçe isim koyamadılar. (Onlar genellikle “isim bırakmak” diyorlar!) Uzun bir mücadele sonucu, şöyle böyle on yıldır artık bunu yapabiliyor, çocuklarına resmen Rojda, Baran ismi bırakabiliyorlar. Yine de milliyetçi nüfus memurları hâlâ direnebiliyor; özellikle Türk alfabesinde olmayan, “yasaklı” x, w harflerine sorun çıkartabiliyorlar. Çerkesler de çektiler, çekiyorlar bu derdi. Mitolojik Nart adı aradan sıyrabiliyor ama mesela eş dost arasında kulandığı Abreg adını nüfusta göstert(e)meyen bir arkadaşım var.

Daha önce başka bir yerde uzunca anlattığım³ Rafi abimizden bahsedeyim kısaca. Abimiz derken, Gençlerbirliği’nin Alkaralar taraftar grubunun topyekûn abisidir... Ahvadı 1600’lerde Kilikya’dan Stanos’a (şimdi Sincan-Yenikent deniyor) göçmüş olan Rafael Demirci, 1915’ten arta kalan Ankara Ermeni-

3 Tanıl Bora, “Bir Ermeni tanıdım”, Nuran Akkaya: *Ermeniler* içinde, Alef Yayınevi, İstanbul 2015.

lerinden biri. Şivesiyle, oturup kalkmasıyla, tipik bir *Angaralı* – tuhafiyeci dükkânında radyoda Ankara havaları çalmaya başlayınca müşterisini bırakarak dışarı fırlayıp şıkır şıkır oynayacak kadar “Angaralı”. 1970’lerde takımı 2., 3. kümelerde hayatta tutmaya çalışan birkaç mecnundan biri olarak, Gençlerbirliği muhitinde çok sevilen, sayılan biri. Ama hep *Rafet* veya *Rıfat* olarak! İsmi Rafael olduğunu bilen az, bilen de yok sayıyor. Çok yakın görülen birine “konduramamak” gibi... Bilenler de, “Ermeni Rafet” diye bilmişler onu. Rafi abi, gerçek adına ancak 2012 senesinde kavuşabildi. 80’lerin politik iklimine dayanamayıp göçtüğü Avustralya’dan, Alkaralar’ın davetiyle üç aylığına Ankara’ya gelmişti. Tabii soluğu her fırsatta Gençlerbirliği tesislerinde alıyordu. Kulüpte küçük bir jest yaptılar, futbol okulunun açılış töreninde onu anons ettiler, Başkan İlhan Cavcav sırtında “06 Rafi Abi” yazan bir Gençlerbirliği forması verdi kendisine. Sonra, nasıl mutlu olduğunu anlatırken, dönüp dönüp “yahu *Rafael* dediler!” diyordu – Rafael ismi ‘tanınmıştı’, ilk defa!

Gayri Türklüğü yetmiyormuş gibi bir de gayrimüslim olanların isimlerinin bir *yabancılık* ve ötekilik yaftası gibi görüldüğünü hep biliyoruz. Rita Ender elinizdeki kitapta bir dizi örneğini aktarıyor.

Gayrimüslim dedik ama, gayri sünnilğin de alametleri var. Sevgili arkadaşım Ali Ekber Düzgün’e mesela, kimse nereli olduğunu sorma gereği duymaz.

Erken cumhuriyet döneminde bir ara, gayri Türk isimler yanında, dinî isimlere de mahal vermeme hırsına kapıldığımız biliyoruz. 1930’larda bir gazete muharriri şöyle yazmış: “*Hele yeni doğan yavruların adı öz Türkçe olmalıdır. Mehmed’ler, Ali’ler ölürken Bozkurt’lar, Alp’ler doğmalı ve çoğalmalıdır.*” Kendi adını da Kâzım’dan Yılmaz’a çevirmiş zaten. O dönemde, başta öğretmenler ve memurlar, Arapça ve Farsça isimlerin yerine törenle öz Türkçelerin kuşanıldığı isim değiştirme kampanyaları yapıyordu.⁴ Bu çığır çok sürmedi ama o atmosferde büyüyen

4 Akt. Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 257.

tahsillilerin çocuklarına –bana yaptıkları gibi– öz Türkçe isim koyma eğilimi güçlüydü.

Sonra başka zamanlar ve başka politik çıkışlar da geldi. Devrimci ve Türkçü-ülkücü isim albümleri oluştu. (Ama hep risk olur: Devrimci bir Alpertunga var mesela; ülkücü bir Ulaş'ın da görüldüğünü rivayet ediyorlar.) İslâmcılar elbette *Kur'an*'da geçen isimlerle isimlendiler. (Bazı İslâmcı yazarlar, yerli-ve-millî kimliğini “biz, dedelerinin, ninelerinin ismini taşıyanlar” romantizmiyle ifade ederler.) 2000'lerde, AKP'nin uzun iktidar devrinde, –1930'ların rövanşı gibi– Enesler, Sümeyyeler arttı.

Bu arada globalleşme devrinde “dünyayla” alışverişi artan şehirli orta sınıf aileler, çocuklarına Türkçe karakter içermeyen, Batı dillerinde telaffuza uygun isimler arıyorlar. (Ya biz ne yaptık? Fransız okuluna yolladığımız oğlumuzu, Türkçe-dışı karakter oranı ¼ olan Işık ismini bıraktık, iyi mi!)

Memleketteki isim envanteri, çeşitlilik bakımından zannedirim dünyada başa geçişir. Düşünsenize... İslâmî isimler, Alevî isimleri, tarihî Türk isimleri, öz Türkçe icat isimler, Kürtçe isimler, Çerkesçe isimler, Rumca, Ermenice, Yahudi-Ladino isimler, doğadan, nebatattan, hayattan, edebiyattan ilhamla üretilmiş “yeni” isimler... nüfus kütüklerimizde birarada yaşıyorlar. Bir de barış içinde olsa...

Goethe, “İnsanın özel ismi, sırtına geçirivereceği, eteğinden çekiştirilebilecek bir ceket değil, ona tastamam oturan bir kıyafettir,” demiş, “tıpkı derisi gibi, üzerine geçmiş, kaplamıştır onu, sıyıramaz, soyamazsınız.” Her insan, ismiyle, kendi hikâyesi olan *birisi*... İsmi tanımak, saymak, bir insanı tanımamanın, saymanın jesti. Rita Ender'in aktardığı hikâyelerden öğreneceğimiz, her şeyden önce budur.

TANIL BORA